

Економіко-екологічна оцінка рекультивованих земель

Т.І. Галаган, кандидат економічних наук

Висвітлюються основні методологічні підходи до еколого-економічної оцінки рекультивованих земель. Встановлено, що економіко-екологічна оцінка рекультивованих земель, в покритих родючим шаром чорнозему і придатних для виробництва сільськогосподарської продукції, становить 70–95 балів.

Економічну оцінку ґрунтів та визначення сутності їх бонітування науковці розглядають неоднаково. Кожен з них має свою точку зору на це питання. Деякі бонітування вважають як градацію ґрунтів за їх продуктивністю на основі об'єктивних властивостей ґрунтів, які прямо впливають на рівень продуктивності сільськогосподарських культур. Інші наполягають на тому, що бонітування ґрунтів є якісною характеристикою природно-економічної основи, яка підлягає економічній оцінці. Однак і дотепер немає єдиної думки щодо різниці між бонітуванням ґрунтів та економічною оцінкою землі.

Метою нашого дослідження було визначення економіко-екологічного балу рекультивованих земель. Об'єктом дослідження слугували рекультивовані землі гірничорудних підприємств степового Придніпров'я, предметом – економіко-екологічний бал рекультивованих земель.

У дослідженнях використовували методи узагальнення і систематизації – визначення чинників, які впливають на оцінку якості відновлених земель; математичної статистики – встановлення залежності між якістю відновлених земель та економіко-екологічним балом.

Результати дослідження та їх обговорення. Існуючі методи бонітування ґрунтів мають односторонній характер [9], оскільки спрямовані на оцінку лише їхньої продуктивної функції. На жаль, така оцінка не дає уявлення про стійкість ґрунтів до природних впливів на живу фазу та її біорізноманіття і зовсім не підходить до бонітування рекультивованих земель, бо не враховує їхню уразливість до швидкої деградації за нераціонального використання.

Економіко-екологічні функції відновлених ґрунтів досить різноманітні, бо в умовах техногенних ландшафтів утворюється особлива, специфічна будова товщі землі, що обумовлюється гірничотехнічною технологією рекультивації на конкретній території. Тому для рекультивованих земель значення екологічного балу чинять насамперед біологічні властивості земель.

Відмінність завдань бонітування від економічної оцінки землі пов'язана перш за все з поняттям землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві. Наше твердження базується на тому, що бонітування ґрунтів вивчає і оцінює ґрунт як природно-історичне тіло з усіма його властивостями, ознаками і агровиробничими особливостями. Тому бонітування ґрунтів – це якісна їх оцінка за важливими властивостями і ознаками, які обумовлюють

природну або штучну родючість ґрунтів. При цьому бонітування ґрунтів не приводить до тих результативних показників, за допомогою яких можливо було б вирішити найважливіші питання господарського використання рекультивованої землі, організації виробництва тощо. Проте природні властивості гірських порід є первинною основою, базисом, на який накладаються економічні фактори виробництва. Тому бонітування встановлює порівняльну потенціальну родючість земель за їх властивостями для здійснення наступного і заключного етапу економічної оцінки землі.

Базуючись на результатах біологічних досліджень [1, 7, 8, 11], нами розроблено економіко-екологічний бал найбільш розповсюджених рекультивованих земель степової зони України (таблиця). Величина економіко-екологічного балу бонітету відновлених земель, створених із лесоподібних суглинків, що покриті родючою масою чорнозему, який розорюють для одержання сільськогосподарської продукції, становить 70–95 балів.

Оцінка якості 0-40-сантиметрового шару рекультивованих земель *

Рекультивовані землі	Економіко-екологічний бал
I. Орджонікідзевський гірничо-збагачувальний комбінат: а) леси і лесоподібні суглинки; б) лесоподібні суглинки + 50 см маси чорнозему. II. Вільногірський гірничо-металургійний комбінат: а) леси і лесоподібні суглинки; б) лесоподібні суглинки + 20 см маси звичайного чорнозему; в) лесоподібні суглинки + 50 см маси звичайного чорнозему. III. Камиш-Бурунський залізорудний комбінат: а) технічна суміш гірських порід + 50 см маси південного чорнозему; б) технічна суміш гірських порід + 80 см маси південного чорнозему. IV. Виробниче об'єднання "Павлоградвугілля": а) шахтна порода + 50 см лесоподібного суглинку + 70 см маси чорнозему; б) шахтна порода + 50 см маси чорнозему; в) шахтна порода.	45 95 45 60 95 90 95 90 50 10
* За 100 балів взято чорнозем південний середньосуглинковий староорний поблизу м. Орджонікідзе Нікопольського району Дніпропетровської області.	

Зменшення потужності родючого шару супроводжується зниженням екологічного балу. За цим показником можна залучати до сільськогосподарського виробництва лесоподібні суглинки і сіро-зелені та червоно-бурі глини з обов'язковим врахуванням біологічних можливостей рослин і наряду подальшого використання, скажімо, для пасовищ та розвитку бджільництва.

Виходячи зі специфіки багатоцільового використання землі та її ролі як компонента біосфери, цілком обґрунтованим, на наш погляд, є встановлення двоїстої її оцінки: з одного боку – як основного засобу виробництва в сільському господарстві і з другого – при вилученні земель для потреб гірничодобувної промисловості, будівництва тощо. Друга оцінка саме і повинна бути оцінкою землі як природного ресурсу, яка дозволяє вести розрахунки найбільш економічного варіанту розміщення об'єкта і числення суми компенсацій за вилучення землі. Ця оцінка повинна бути значно вищою за першу.

При оцінці землі як компонента навколишнього середовища подвійність грошової оцінки земельних ресурсів виправдана, оскільки відчуження земель для гірничорудних підприємств супроводжується порушенням не тільки ґрунтового покриву, а й знищенням всього ландшафту місцевості, ґрунту, флори, фауни. Такі ділянки і розташовані на них промислові підприємства стають джерелом забруднення довкілля.

З позицій суспільства порушення функцій ґрунтового покриву, як компонента навколишнього середовища, також потребує своєї оцінки і компенсації. Її кількісне грошове вираження може бути різницею між оцінкою землі як природного ресурсу і оцінкою землі при її використанні в сільському господарстві, де роль землі як компонента біосфери не знищується. Наявність в сільськогосподарському виробництві кращих і гірших земель зумовлює різну ефективність витрат на виробництво одиниці продукції. На кращих землях порівняно з гіршими досягається більш висока продуктивність з одиниці земельної площі, створюється додатковий доход, що в результаті сприяє економії суспільної праці. Це методологічне положення повинно стати основою при здійсненні економічної оцінки відновленої землі та обґрунтуванні її критеріїв і показників.

Деякі вчені-економісти вважають, що критерієм економічної оцінки землі повинна виступати врожайність сільськогосподарських культур. Інша група вчених-економістів [2– 4] заперечують, пояснюючи це тим, що врожайність сільськогосподарських культур і витрати на її одержання є вихідними і визначальними показниками за будь-якої методики оцінки землі. Проте це ще не означає, що вони є критеріальними.

З нашої точки зору, даний показник не відповідає вимогам, які ставляться до критерію. По-перше, він не узагальнює кінцеву мету економічної оцінки землі як головного засобу виробництва, а по-друге, урожайність окремої культури або групи культур відображає лише продуктивну здатність землі, а не весь комплекс матеріальних факторів родючості ґрунту, що враховується при проведенні економічної оцінки землі.

Економісти [5, 6, 10] пропонують за критерій економічної оцінки землі приймати диференціальну ренту, тобто доход, який відображає економію суспільної праці, одержану в результаті більш багатих природних ресурсів і більш вигідного територіального розміщення конкретної земельної ділянки. Вони стверджують, що диференціальна рента фіксує ефективність праці, яка обумовлена відмінностями в родючості, місцеположенням, зручністю експлуатації та ефективністю від додаткових вкладень, які вносять зміни в родючість самої землі. Це наочно можна бачити на рекультивованих землях, де рівень родючості може значно змінюватися навіть на площі однієї ділянки у декілька гектарів. Тому визнання диференціальної ренти критерієм економічної оцінки землі ми вважаємо достатньо обґрунтованим. Але при цьому не знімаються з розгляду різні методологічні підходи до практичної реалізації даного визначення.

Щодо відновлених земель, на жаль, немає загальноприйнятої методики визначення техніко-економічної оцінки ефективності рекультивації кар'єрних

територій. Залишаються також мало вивченими і методологічні основи для її розробки. Але загальноприйнятим прийомом кількісного виміру ефективності суспільного виробництва або окремих його процесів є зіставлення величин ефектів і витрат, застосованих для їхнього досягнення. В силу цього для виміру ефективності процесу рекультивації потрібно визначити кількісне вираження величини ефекту, отриманого після відновлення порушених земель, а також встановити суми витрат для таких цілей.

Висновки

1. Бонітування рекультивованих земель та їхня економічна оцінка є єдиним процесом визначення продуктивної здатності відновлених земель, оскільки природні й придбані властивості таких земель одночасно і взаємопов'язано впливають на продуктивність праці на рекультивованих ділянках.

2. Економіко-екологічна оцінка рекультивованих земель, що покриті родючим шаром чорнозему і придатні для виробництва сільськогосподарської продукції, становить 70–95 балів. Зменшення потужності родючого шару супроводжується зниженням екологічного балу. За цим показником можна залучати до сільськогосподарського виробництва і потенційно родючі гірські породи з обов'язковим врахуванням їхнього подальшого використання і біологічних особливостей рослин. Наприклад, для створення косовиць із багаторічних бобових трав.

Бібліографія

1. О рекультивации земель в Степи Украины / [Бекаревич Н.Е., Горобец Н.Д., Колбасин А.А. и др.]. – Днепропетровск : Промінь, 1971. – 218 с.

2. Борисова В.А. Економічне обґрунтування проведення природоохоронних заходів сільськогосподарськими підприємствами / В.А. Борисова // Вісник Харківського нац. технічного ун-ту сільського господарства: Економічні науки. Ринкова трансформація економіки АПК. – Харків : ХНТУСГ, 2004. – Вип. 20. – С. 295–297.

3. Галаган Т.І. Економіко-екологічні аспекти рекультивованих земель / Т.І. Галаган // Вісник Дніпропетровського державного аграрного університету. – 2004. – № 2. – С. 174–177.

4. Зайков О.К. Основные направления научных исследований по бонитировке почв и экономической оценке земель / О.К. Зайков, А.Г. Клопотовская // Науч. труды НИИ зем. ресурсов. – 1973. – Вып. 3. – С. 5–17.

5. Ильдеменов Б. Дифференциальная рента и выравнивание экономических условий воспроизводства / Б. Ильдеменов. – М. : Экономика, 1981. – С. 63–69.

6. Карнаухова Е.С. Дифференциальная рента и экономическая оценка земли / Е.С. Карнаухова. – М. : Экономика, 1977. – 212 с.

7. Костенко І.В. Вплив властивостей техногенного ґрунту шахтного відвалу на продуктивність та хімічний склад люцерни / І.В. Костенко, М.С. Опанасенко // Вісник аграрної науки. – 2005. – №10. – С. 45–48.

8. Масюк Н.Т. Эколого-биологические основы сельскохозяйственной рекультивации в техногенных ландшафтах степной зоны Украины: автореф.

дис. на соискание науч. степени доктора биол. наук: спец. 03.00.16 / *Н.Т. Масюк*. – Днепропетровск, 1981. – 53 с.

9. *Медведєв В.В.* Бонітування екологічних функцій ґрунтів / *В.В. Медведєв, І.В. Пліско* // Вісник аграрної науки. – 2005. – № 10. – С. 10–15.

10. *Мосіюк П.О.* До проблеми економічної оцінки землі та форм власності на неї / *П.О. Мосіюк, О.М. Гайдамака, В.Т. Василенко* // Економіка АПК. – 1995. – № 2. – С. 39–2.

11. *Узбек І.Х.* Еколого-біологічні особливості техногенних ландшафтів степової зони України / *І.Х. Узбек, Т.І. Галаган, Н.В. Гончар* // Ґрунтознавство. – 2005. – Т. 6, № 1–2. – С. 76–81.